

PF 2020 (75/2): 263–275

ISSN 0138-0567

Creative Commons (3.0 BY-NC-ND)

<https://doi.org/10.32798/pf.678>

KAMILA SUJKOWSKA

Uniwersytet Warszawski

e-mail: kamila.sujkowska@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-5330-9376>

UWAGI O SŁOWNICTWIE REGIONALNYM DOTYCZĄCYM SZKOŁY W JĘZYKU MIESZKAŃCÓW PRZEMYŚLA

REMARKS ON THE REGIONAL SCHOOL-RELATED VOCABULARY IN THE LANGUAGE OF THE INHABITANTS OF PRZEMYŚL

ABSTRACT: The article concerns the vocabulary related to education, used in schools in the city of Przemyśl. The research group consists of both students and teachers of Przemyśl primary, secondary and high school (as well as professional technical school). The main purpose of the article was not only to gather the regional school-related vocabulary of the inhabitants, but also to discuss selected issues in more detail. Moreover, the paper juxtaposes the regionalisms used in Przemyśl against lexemes used across Poland, and ponders upon the influence of mass media over this subgroup of vocabulary.

KEYWORDS: dialect, regionalism, school, local language

SŁOWA KLUCZOWE: gwara, regionalizm, szkoła, język regionalny

Szkoła jest doskonałym miejscem do obserwacji rozmaitych zjawisk językowych, w tym także cech o charakterze regionalnym. Występowanie w szkolnej przestrzeni komunikacyjnej sytuacji oficjalnych i nieoficjalnych, w odmianie zarówno pisemnej, jak i ustnej¹, daje osobie badającej szerokie możliwości,

¹ Do sytuacji oficjalnych pisemnych niewątpliwie należą wypracowania uczniowskie, oficjalnych ustnych – akademie szkolne. Sytuacje nieoficjalne ustne to rozmowy na korytarzach

aby przyjrzeć się terytorialnej odmianie języka danego obszaru. Analiza języka uczniów i pracowników szkoły pozwala stworzyć zarys języka całej społeczności lokalnej.

Językoznawcy chętnie badają regionalizmy wśród społeczności uczniowskiej. Świadczą o tym m.in. takie prace, jak *Regionalizmy językowe uczniów szkół podstawowych Białostoczczyzny* Jerzego Kuźmiuka (1982), *Słownictwo młodych mieszkańców Krakowa* Jadwigi Kowalikowej (1991) czy – dotyczące interesującego mnie obszaru terytorialnego – *Odbicie gwary regionu przemyskiego w błędach uczniów* Haliny Wiśniewskiej (1971), głównej badaczki języka przemysła². Żadna ze znanych mi prac nie dotyczy jednak słownictwa regionalnego z zakresu tematyki szkolnej.

Regionalizmy mogą pojawiać się w języku różnych warstw społecznych bez względu na status społeczny użytkowników. Regionalną odmianę języka możemy zatem uznać za terytorialny wariant języka, który poza cechami języka ogólnego (tj. ogólnopolskiego) posiada coś więcej – dodatkowe właściwości i odrębności na płaszczyźnie fonetycznej, leksykalnej bądź składniowej, które są charakterystyczne dla danego regionu (Handke 1993, s. 203). Przyjmuję za Anną Piotrowicz, że regionalizm leksykalny to „wyraz spoza współczesnego języka ogólnopolskiego, powszechnie znany w danym regionie, także inteligencji, jednakże nie zawsze ograniczony wyłącznie do tego regionu” (Piotrowicz 1991, s. 21). Znaczna część omawianych przeze mnie leksemów pojawia się w mowie mieszkańców Podkarpacia, a szerzej Małopolski.

Przemysł leży w południowo-wschodniej Polsce i ze względu na swoją lokalizację w różnych momentach historii ulegał wpływom wschodnim, zwłaszcza zaś miasta Lwowa, a także wpływom małopolskim, krakowskim. Przemysł był ważnym punktem na szlaku handlowo-komunikacyjnym między Krakowem a Lwowem, co powodowało na tym terenie nieustanne przeplatanie się kultury i języka obydwu królewskich miast. Ślady miejskiej gwary lwowskiej i krakowskiej nadal są doskonale widoczne w dzisiejszym języku przemysła. Znaczny wpływ na język mieszkańców miasta wywarł także zabór austriacki.

Te dwie odmiany terytorialne: południowokresowa i małopolska przez wieki kształtowały i ubogacały zasób leksykalny gwary przemyskiej (Kurzowa 2006, s. 227–239). W przewodniku multimedialnym *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe* pod red. Haliny Karaś kwalifikacja języka przemysła przedstawia się następująco: „Gwara Przemyskiego – gwary okolic Przemysła to

między uczniami, nauczycielami, natomiast nieoficjalne pisemne to liściki przesyłane na lekcjach, treści udostępniane za pośrednictwem komunikatorów czy też wiadomości SMS.

² W tym miejscu warto wyróżnić także artykuły *stricte* metodyczne, przydatne dla nauczycieli, np. *Regionalizmy językowe a zasady oceniania poprawności językowej pisemnych prac uczniów* M. Szymańskiej (2014/2015).

południowo-wschodnia część dialektu małopolskiego” (Karaś 2010). Gwary Przemyskiego umiejscowione są w szeroko rozumianym zespole dialektalnym małopolskim. Teren Przemyskiego określany jest w dialektologii jako część Małopolski wschodniej późniejszej (według określenia Kazimierza Nitscha) lub pogranicza wschodniego młodszego (według nazewnictwa Stanisława Urbańczyka).

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie oraz omówienie poszczególnych przemyskich regionalizmów dotyczących szkoły. Spośród zgromadzonego słownictwa wybrałam 12 wyrazów, które ostatecznie zawarłam w ankiecie kierowanej do mieszkańców miasta.

Moje własne obserwacje badaczki autochtonki pokazały, że grupą badawczą nie mogą być sami uczniowie, ponieważ specyfika słownictwa nie ogranicza się wyłącznie do osób uczących się. Wyrazy regionalne używane są w szkole, nawet w sytuacjach oficjalnych, także przez nauczycieli, nie wyłączając polonistów. Szkoła jest miejscem wymagającym zaangażowania także poza jej murami, dlatego też tematyka, a tym samym także szkolna leksyka, wykracza poza teren samej szkoły. Można uznać, że przepływ regionalnego słownictwa przebiega na następujących płaszczyznach: *szkoła – dom – podwórko* oraz *dorośli – dzieci*.

Na wyniki moich badań składają się własne doświadczenia i obserwacje. W ciągu ostatnich kilku lat miałam łącznie kilkumiesięczny kontakt z uczniami przemyskich szkół jako nauczyciel języka polskiego oraz wychowawca. Przez ostatnie trzy lata zebraną leksykę konfrontowałam z polszczyzną ogólną jako nauczyciel w warszawskiej szkole podstawowej i gimnazjum. Interesujący mnie materiał językowy gromadziłam głównie na podstawie swobodnych rozmów z uczniami, a także podczas czytania ich wypracowań. Drugim źródłem materiału stały się przeprowadzone przeze mnie ankiety, które uważam za główną podstawę analizy regionalnej odmiany szkolnego języka przemyslan.

Moimi respondentami byli zarówno uczniowie, jak i nauczyciele przemyskich szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół średnich (liceum i technikum). W badaniach ankietowych udział wzięło 126 osób: 30 respondentów ze szkoły podstawowej, 46 z gimnazjum, 30 ze szkoły średniej oraz 20 nauczycieli. Wszyscy zostali poproszeni o wypełnienie tej samej ankiety, której celem było uzyskanie 12 form regionalnych³.

Wszyscy badani respondenci urodzili się w Przemysłu. Rodzice 98 respondentów (77%) pochodzą z Przemysła. 19 osób (15%) zaznaczyło, że jedno z rodziców pochodzi z Przemysła, a drugie z okolic, natomiast 9 badanych (8%) zadeklarowało, że drugie z rodziców pochodzi z innej części kraju⁴.

³ Wyłoniły się one niejako same podczas przeprowadzania ankiet dotyczących regionalizmów przemyskich ogólnie.

⁴ Wśród odpowiedzi pojawiły się: Zielona Góra, Tomaszów Lubelski, Gorzyce, Wrocław, a nawet miejscowość Malatya znajdująca się w Turcji.

Kwestionariusz miał formę tekstowo-graficzną. Zadaniem badanych było nazwanie przedmiotów znajdujących się na obrazkach, uzupełnienie zdania lub udzielenie odpowiedzi na zadane pytanie. Posługując się ankietą, chciałam zbadać znajomość następujących leksemów regionalnych: *strugaczka*, *gumka do mazania*, *mazać* (tablicę), *kredekki woskowe*, *długopis zmazywalny*, *liniuszek*, *konferencja*, *rysik*, *komers*, *półmetek*, *pele-mele*, *strugi*.

Zebrane słownictwo porównałam z zasobem następujących słowników języka polskiego: *Uniwersalnego słownika języka polskiego* (USJP), *Innego słownika języka polskiego* (ISJP), *Słownika języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego (SJPD), *Słownika języka polskiego* opr. przez Aleksandra Zdanowicza i in. (SWil), *Słownika języka polskiego* pod red. Jana Karłowicza, Adama Antoniego Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego (SW) oraz *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego (L). Sięgnęłam także do następujących prac: *Słownik gwar polskich* (SGPK; Karłowicz 1900–1911), *Słownik gwar małopolskich* pod red. J. Wronicz, t. I–II, Kraków 2016–2017 (SGM), *Regionalizmy leksykalne doby nowopolskiej* (Piotrowska-Wojaczyk 2011), *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich* (Kurzowa 2006). Żaden z omawianych przeze mnie wyrazów nie został w nich jednak odnotowany. Prezentowane leksemy nie znalazły także potwierdzenia w wybranych słownikach gwar miejskich: *Słownik gwary miejskiej Poznania* (Gruchmanowa, Walczak 1999), *Gwara miejska bydgoszczan* (Dyzak 2015), *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi* (Bieńkowska, Cybulski, Umińska-Tytoń). W swoich badaniach uwzględniłam również najnowsze publikacje z interesującego mnie zakresu tematycznego, tj. *Powiedziane po krakowsku. Słownik regionalizmów krakowskich* (SRK; Ochmann, Przybylska 2017) oraz *Bałak lwowski. Mowa przedwojennego Lwowa* (Domagalski 2018).

Wyniki ankiet przedstawiają się następująco:

1. *Strugaczka* (ogpol. *temperówka*) ‘przyrząd służący do temperowania ołówków i kredek’

Aż 95 na 126 ankietowanych (75%) podpisało przedstawione zdjęcie formą regionalną – *strugaczka*. 22 osoby (17%) sięgnęły po formę ogólnopolską. Co ciekawe, troje badanych podało obie formy, wymieniając formę lokalną jako pierwszą, a ogólnopolską tuż po niej. Świadczy to o synonimicznym traktowaniu podanych wyrazów. Forma *temperówka* pojawiała się najczęściej w wypowiedziach gimnazjalistów (11 na 46 badanych) oraz nauczycieli (5 na 20), natomiast marginalnie wśród uczniów szkoły podstawowej i liceum (tylko 3 osoby na 30 w każdej z grup).

Z badań nad gwarą przemyską wcześniej prowadzonych przeze mnie wynika, że ogólnopolska forma *temperówka* jest lokalnie postrzegana jako nieco przestarzała. Potwierdza się to w wieku respondentów z grupy nauczycieli. Formą tą

posłużyły się najstarsze osoby z ankietowanych (przedział wiekowy od 51 do 62 lat).

Ponadto w ankiecie pojawiły się także takie wyrazy jak *strugacz* oraz *strugarka* (po jednej odpowiedzi). Choć nie są to formy używane przez przemyslan (uznają je za neologizmy), wskazują one na powiązanie z czasownikiem *strugać* dotyczącym czynności ostrzenia ołówka, wciąż będącym formą regionalną.

Leksem *strugaczka* został odnotowany w SJPD bez kwalifikatora geograficznego, za to z informacją, że jest to słowo rzadko używane (kwalifikator frekwencyjny). W USJP wyraz ten nie występuje, natomiast pojawia się czasownik *strugać* w połączeniu *strugać ołówek*, *strugać kredkę* (przy haśle *kredka*) oraz *strugać* jako ‘zdejmować, usuwać z czegoś zewnętrzną warstwę, łupinę; obierać, skrobać’ z oznaczeniem *reg. krak. pozn. śl.* W SRK przy haśle *strugaczka* pojawia się odwołanie do *zastrugaczka* (*przyrząd do ostrzenia ołówek i kredek; strugaczka*).

2. *Strugi* (brak precyzyjnego odpowiednika w polszczyźnie ogólnej) ‘resztki, śmieci po temperowaniu ołówka’

Przedmiot ze zdjęcia został rozpoznany przez znaczną większość respondentów. Co ciekawe, 73 osoby (57%) podało nazwę *strugi*, natomiast 23 (18%) zdrobniła *strużki*. W formie zdrobniącej kilkakrotnie (4 razy) pojawił się wariant *stróžki* (zapewne przez skojarzenie z pisownią wyrazu *stróż*). Wśród odpowiedzi respondentów pojawiły się także wyrazy pokrewne z regionalizmem *strugi*: *strużyny* (4), *strużynki* (1). Siedmiokrotnie (5%) udzielono także odpowiedzi *obierki*. 18 respondentów (14%) nie potrafiło nazwać przedmiotu widocznego na fotografii. W słowniku Lindego (L) hasło *strug* pojawia się z opisem ‘od strugania’. W żadnym z uwzględnionych do porównań słowników słowo *strug* nie występuje w znaczeniu używanym w języku regionalnym.

3. *Mazać /tablicę/* (ogpol. *ścierać /tablicę/*) ‘wycierać tablicę do czysta’

Czasownik *mazać* występuje nie tylko jako jednorazowe połączenie wyrazowe (*gumka do mazania*), ale pojawia się także w kontekście czyszczenia tablicy. 87 na 126 osób (69%) podało w odpowiedzi formę regionalną – *mazać*, *zmazać*, *mazanie*. 28 ankietowanych (22%) udzieliło odpowiedzi *ścierać*, *zetrzeć* lub *ścieranie*. Jeden respondent ze szkoły średniej podał jednocześnie obie formy. Pojawiło się także kilka innych odpowiedzi: *zmyć* (3), *umyć* (1), *czyścić* (2), nie ma to jednak znacznego wpływu na interpretację wyników.

Słowo *mazać* w znaczeniu ‘ścierać, czyścić’ w języku przemyslan występuje jako element połączeń, które wiążą się z czynnościami wykonywanymi w szkole. Można *zmazać tablicę*, *wymazać ołówek* lub *długopis gumką*, ale nie spotyka się połączeń, w których czasowniki *mazać* i *ścierać* byłyby użyte synonimicznie w innych kontekstach, np. *mazać kurze*. Wyrażenie *mazać tablicę* jako regionalizm

przemyski funkcjonuje analogicznie do ogólnopolskiego *wymazać z pamięci* ('pozbyć się, wyczyścić'). Hasło w tymże znaczeniu zostało opatrzone podobnym komentarzem w SRK (w połączeniach *mazać tablicę, mazać gumką*). W USJP trzecie znaczenie słowa *mazać* brzmi: 'zetrzeć (ścierać) to, co zostało napisane lub narysowane', a jako przykład użycia pojawia się zdanie *Maźnij gąbką tablicę*. Podobna definicja pojawia się na drugim miejscu w słowniku Doroszewskiego (SJPD).

4. *Gumka do mazania* (ogpol. *gumka do ścierania*) 'przyrząd służący do wycierania śladu po ołówku'

Odpowiedzi uzyskane w tym pytaniu są klarowne. Aż 87% ankietowanych (109 osób) określiło przedmiot widoczny na zdjęciu, używając formy regionalnej. Tylko dwóch respondentów posłużyło się nazwą ogólnopolską. 15 ankiet zostało uznane za nieważne z powodu niepełnych lub trudnych do zakwalifikowania odpowiedzi (*gumka, gumka do ołówka*).

Gumka do mazania jest hasłem rozbudowanym w SRK. Poza definicją słownikową ('jeden ze szkolnych przyborów służących do usuwania śladów z ołówka, długopisu itp.') zanotowane zostały przykłady użycia oraz komentarz z informacją, że jest to częste połączenie w Krakowie. Wyrażenie *gumka do mazania* jest zależne od funkcjonowania czasownika *mazać* w regionie przemyskim, co zostanie omówione w dalszej części tekstu.

5. *Długopis zmazywalny* (ogpol. *długopis ścieralny*) 'długopis, którego ślad daje się zetrzeć za pomocą specjalnej gumki umieszczonej na końcu tego długopisu'

Jako leksem wskazujący na stosunkowo nowy przedmiot *długopis zmazywalny* został słabo rozpoznany w grupie nauczycieli (aż 11 na 20 nie potrafiło nazwać obiektu na zdjęciu, mimo jego opisu), najlepiej zaś wśród uczniów szkoły podstawowej (wszystkie ankietowane dzieci podały leksem regionalny).

Odpowiedzi respondentów:

Zmazywalny – 74 osoby (58%)

Wymazywalny – 4 osoby (3%)

Ścieralny – 4 osoby (3%)

Znikopis – 2 osoby (~1,5%)

Do mazania – 1 osoba (~0,8%)

Do zmazywania – 1 osoba (~0,8%)

Odpowiedzi defektywne – 40 osób (33%)

Najpopularniejszą odpowiedzią była forma regionalna – *długopis zmazywalny*. Warto jednak zwrócić na fakt, że wśród odpowiedzi pojawiały się także inne

leksemy nawiązujące do regionalnej podstawy *mazać*, mianowicie *wymazywalny*, *do mazania*, *do zmazywania*.

6. *Kredki woskowe* (ogpol. *kredki świecowe*) ‘obiekt służący do rysowania wykonany z kolorowej parafiny’

Aż 111 badanych (88%) opisało fotografię, posługując się formą gwarową (*woskowe*), natomiast tylko 9 osób (7%) podało formę znaną w innych częściach Polski (*świecowe*). Pozostali badani nie rozpoznali typu kredek (odpowiedzi: *nie wiem*, *do malowania*, *pastele*, *szkolne*). Doskonale utrzymujący się regionalizm może mieć swoje źródło w przemyskim Zakładzie Chemii Gospodarczej *Pollena-Astra* – producencie między innymi kredek woskowych. Dzięki napisom na produkcie wyraz miał szansę utrwalić się wśród klientów w regionie, a także dotrzeć do innych części Polski.

Forma regionalna *woskowe* nie znalazła się w żadnym ze słowników, natomiast *świecowe* notowana jest w ISJP.

7. *Liniuszek* (ogpol. *ryga*) ‘szablon w linie lub kratkę podkładany pod czystą kartkę w celu ułatwienia równego pisania na niej’

Analiza ankiet pozwala stwierdzić także mocną pozycję regionalnego wyrazu *liniuszek*, którego użyło 82 ankietowanych (65%). W odpowiedziach pojawiły się także wyrazy o podobnej budowie: *liniuszka*, *liniatura*, *liniał*, *poliniuszek* – każdy przykład poświadczony tylko raz.

Forma *ryga* została podana tylko przez trzech ankietowanych (2%) – jednego ucznia szkoły średniej i dwóch nauczycieli. 37 ankiet (29%) zawierało odpowiedzi defektywne (*podkładka*, *kartka*, *kartka w linie*, *nie wiem* itp.), co potwierdza pewne trudności z nazwaniem tego coraz rzadziej używanego przedmiotu.

Leksem *liniuszek* pojawia się w SRK jako forma charakterystyczna dla Krakowa (dawniej: *leniuszek*). W USJP wyraz notuje się jako wariant potoczny słowa *ryga*. W SW w tymże znaczeniu widnieje słowo *linjuszka* opatrzone kwalifikatorem *gwarowy*. W pozostałych słownikach wyraz nie został odnotowany.

8. *Rysik* (ogpol. *grafit*) ‘cienki pręcik z grafitu wypełniający wnętrze ołówka; czubek grafitu wystający z ołówka’

Forma ogólnopolska (choć często spotykam się także z trudem nazwania tego przedmiotu w różnych częściach kraju) nawiązuje bezpośrednio do tworzywa, z którego został wykonany wkład ołówka. Leksem regionalny dotyczy funkcji samego przedmiotu (*rysik* – rysować).

Rysik, co udowadniają odpowiedzi respondentów, jest wyrazem bardzo dobrze zachowanym wśród mieszkańców Przemysła. Podaje go aż 87% wszystkich ankietowanych, podczas gdy formę ogólnopolską tylko 8%. Jedna osoba (uczeń szkoły średniej) doprecyzowuje odpowiedź, określając przedmiot jako

rysyk grafitowy. Na zadane pytanie nie potrafiło udzielić odpowiedzi zaledwie 5% ankietowanych.

Znaczenie słowa *rysyk* w słownikach dotyczy jedynie specjalistycznego narzędzia technicznego służącego do pisania. W znaczeniu regionalnym leksem ten nie został odnotowany.

9. *Konferencja* (ogpol. *rada pedagogiczna*) ‘posiedzenie zespołu pedagogów danej szkoły w celu omówienia ważnych spraw szkolnych oraz podsumowania semestru lub roku nauki’

Odpowiedzi na to pytanie są zróżnicowane w większym stopniu jedynie w grupie nauczycieli. To tam poza formą *konferencja* i *rada pedagogiczna* pojawiają się także takie jak *rada klasyfikacyjna* (5), *rada plenarna* (1), *konferencja plenarna* (1). Może to być spowodowane chęcią doprecyzowania odpowiedzi wynikającą z wykonywania danego zawodu. Nazwa regionalna *konferencja* pojawiła się w 61 odpowiedziach (48%), w tym w 50 odpowiedziach uczniów szkół na różnym poziomie i 11 nauczycieli. Forma ogólnopolska znalazła się w 21 ankietach (16%) – 16 uczniów oraz 5 nauczycieli. Liczba ankiet zawierających odpowiedzi defektywne – 26 (20%).

We wszystkich słownikach, którymi się posługiwałam, *konferencja* występuje w znaczeniu zebrania, posiedzenia, narady, zgromadzenia w konkretnym celu. Podstawowa definicja pokrywa się więc ze znaczeniem regionalnym, mimo iż nie występuje ono w omawianym kontekście w polszczyźnie ogólnej.

10. *Komers* (ogpol. *bal gimnazjalny*) ‘ impreza, bal na zakończenie gimnazjum’

Analiza wyników jednoznacznie potwierdza silną pozycję formy regionalnej, która jest bardziej ekonomiczna i funkcjonalna niż ogólnopolska. 122 ankietowanych (96,3%) podało w odpowiedzi słowo *komers*, natomiast tylko jedna osoba (0,7%) posłużyła się wyrażeniem ogólnopolskim. Liczba ankiet defektywnych wynosi 3, co stanowi (2%).

Słowo *komers* notowane jest jako przestarzałe w USJP i SJPD w podobnym znaczeniu: **komers** <fr. *commerce*> *przestarz.* ‘bankiet, uczta, przyjęcie (zwłaszcza w korporacji studenckiej)’ (USJP); **komers** *przestarz.* ‘uroczysty bankiet, uczta, przyjęcie, zwłaszcza: uczta, zebranie towarzyskie w korporacji studenckiej, bibka’ <z nm. *Kommers*> w tym znaczeniu, w innych z fr. (SJPD). Wyraz *komers* notowany jest także bez kwalifikatora w SW ze wskazaniem na źródło niemieckie: **komers** ‘bankiet, pohulanka, zabawa na wolnym powietrzu’. Dane te pozwalają wyjaśnić etymologię słowa *komers* jako formy regionalnej.

11. *Półmetek* (ogpol. *połowinki*) ‘ impreza, bal w połowie czasu nauki w szkole średniej’

Podobnie dominację nazwy regionalnej można było zaobserwować, analizując odpowiedzi na pytanie o bal w połowie szkoły średniej. 123 na 126 ankietowanych (98%) podało formę regionalną *półmetek*. Forma znana w innych częściach kraju nie pojawiła się w ogóle. Pozostali ankietowani (3 osoby, tj. 2%) nie udzielili żadnej odpowiedzi.

W USJP drugie znaczenie słowa *półmetek* brzmi ‘uroczystość, impreza zorganizowana z okazji upłynięcia połowy czasu przeznaczanego na coś, a jego przykładowe użycie ilustruje zdanie *Zorganizować półmetek studiów*. W pozostałych słownikach wyraz *półmetek* nie występuje.

Komers i *półmetek* w regionalnym języku przemyslan mają wyspecjalizowane znaczenia. *Komers* dotyczy jedynie balu gimnazjalnego, natomiast *półmetek* balu w połowie szkoły średniej. Nazwy te, nawet jeśli pojawiają się w słowniku, występują w znacznie szerszym i ogólniejszym rozumieniu.

12. *Pele-mele* (ogpol. *złote myśli*) ‘rodzaj pamiętnika z pytaniami, na które pisemnej odpowiedzi udzielają poproszone o to osoby’

Aż 41% wszystkich badanych nie było w stanie rozpoznać opisanego przedmiotu. Znaczną większość stanowili tutaj uczniowie szkoły podstawowej (71%), pozostałą część nauczyciele (19%) oraz uczniowie gimnazjów (10%). Wynikać może to z faktu, że grupa uczniów szkoły podstawowej oraz nauczyciele mieli mniejszy kontakt z opisywanym z obiektem niż przedstawiciele pozostałych grup (tradycyjne *pele-mele* nie jest obecnie popularne wśród młodzieży szkolnej). Wyraz *pele-mele* najlepiej znany jest uczniom szkoły średniej, których lata nauki w szkole podstawowej pokryły się z popularnością korzystania ze wspomnianego zeszytu pamiętnika. Ogółem liczba respondentów, którzy podali formę regionalną *pele-mele*, wynosi 71 (56%), wyrażenie zaś *złote myśli* – 4 (3%). Nazwa ogólnopolska zdecydowanie nie funkcjonuje w przemyskim środowisku szkolnym.

Przy formie regionalnej warto zwrócić uwagę na różne warianty pisowni: *pele-mele* (60 odpowiedzi), *pele mele* (6), *pelemele* (5), wyraźnie dominuje zapis *pele-mele*. Wyraz *pele-mele* nie występuje w żadnym ze słowników.

Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych przedstawiono w tabeli nr 1.

Tabela nr 1. Wyniki badań ankietowych. Opracowanie własne

Regionalizm	Liczba odpowiedzi regionalnych	% ⁵	Liczba odpowiedzi ogólnopolskich	%	Liczba odpowiedzi defektywnych	%	Inne odpowiedzi	%	Razem
strugaczka	95	75%	22	17%	7	5%	2	1%	126
strugi	73	57%	–	–	18	14%	39	29%	126
mazać /tablicę/	87	69%	28	22%	0	0%	11	9%	126
gumka do mazania	109	87%	2	1%	15	12%	0	0%	126
długopis zmywalny	74	58%	4	3%	40	33%	8	6%	126
kredki woskowe	111	88%	9	7%	6	5%	0	0%	126
liniuzek	82	65%	3	2%	41	33%	0	0%	126
rysik	109	87%	10	8%	7	5%	0	0%	126
konferencja	63	50%	22	16%	34	27%	7	5%	126
komers	122	96,3%	1	0,7%	3	2%	0	0%	126
półmetek	123	98%	0	0%	3	2%	0	0%	126
pele-mele	71	56%	4	3%	51	41%	0	0%	126

Podsumowanie

W celu sprawdzenia zasięgu terytorialnego omawianych przeze mnie leksemów identycznie skonstruowaną ankietę przeprowadziłam także wśród mieszkańców Warszawy oraz Krakowa i okolic. Przedstawiona w ankiecie leksyka nie była znana warszawskim ankietowanym. Jedynym wyrazem, którego znajomość w tym samym znaczeniu potwierdziło 11% osób, był *półmetek*.

Odpowiedzi krakowskich respondentów w większości pokrywały się z prezentowanymi przeze mnie wynikami dotyczącymi regionalnego języka szkolnego

⁵ Podane wyliczenia procentowe podane są w przybliżeniu.

przemysłań. Największą rozbieżność w odpowiedziach zaobserwowałam na przykładzie *kredek świecowych*. O ile wśród przemysłań jest to forma prawie nieużywana (7% ankietowanych), o tyle wśród odpowiedzi respondentów z Krakowa i okolic pojawiała się równie często jak *kredekki woskowe*. Leksemy *strugaczka*, *gumka do mazania*, *mazać* oraz *liniuszek* odnotowane zostały w SRK. Używanie w Krakowie form *gumka do mazania*, *długopis zmazywalny* oraz *strugaczka* potwierdzają także opisy tych przedmiotów w sklepach TESCO. Wspomniana sieć supermarketów ma swoją siedzibę przy ul. Kapelanka w Krakowie, a produkty wysyłane do sklepów w całej Polsce opatrzone są etykietkami z regionalnymi formami.

Analizując ankiety odrzucone z powodu niezgodności kryteriów (ankiety wypełnione przez osoby, do których nie były adresowane), stwierdziłam, iż odpowiedzi mieszkańców kilku innych podkarpackich miejscowości także w dużej mierze odpowiadały wynikom ankiet przemysłań. W celu ustalenia zasięgu omawianych przeze mnie leksemów dokonałam konfrontacji mojego materiału z danymi słownika regionalizmów Krosna i okolic autorstwa Kazimierza Sikory i Moniki Bielak (2005)⁶. W wymienionej pracy znajdują się dwa z opisanych przeze mnie leksemów: *strugaczka* (zanotowana jako synonim *strugawki*, będącej krośnieńską formą regionalną) oraz *mazać* (w przykładowym połączeniu *mazać tablicę*). W słowniku nie znajduje się używana w Przemysłu forma *kredekki woskowe*, lecz – co ciekawe – odnotowana została nazwa *świecowce*, której definicja brzmi *kredekki woskowe*, co tym samym potwierdza znajomość danej formy także w Krośnie (prawdopodobnie bez świadomości jej regionalnego statusu).

Na podstawie powyższych obserwacji można wysnuć wnioski, iż zasięg niektórych z badanych form dotyczy nie tylko Przemysła i okolic, ale obejmuje całe Podkarpacie aż do Krakowskiego⁷, co pozwala je uznać za regionalizmy o zasięgu małopolskim.

Wśród regionalnego przemyskiego słownictwa dotyczącego szkoły znajdują się zarówno regionalizmy rodzime, jak i zapożyczenia (*komers* z niem. *Komers*) czy neosemantyzmy (por. *rysik*, *konferencja*) (Piotrowska-Wojaczyk 2011, s. 94-97). Z powodu braku literatury przedmiotu trudno określić pochodzenie poszczególnych form.

Może się wydawać, że leksem *strugaczka* w stosunku do normy ogólnopolskiej ma wydźwięk nieco archaiczny. Rozmowy z informatorami udowodniły jednak, że mieszkańcy Przemysła za formę dawną, przestarzałą (kojarzoną z językiem

⁶ Krosno jako miasto zbliżone wielkością do Przemysła, również będące byłym miastem wojewódzkim, łatwo jest zestawić z tymże, także w celu porównań językowych.

⁷ U E. Pawłowskiego są to następujące obszary: poddialekt południowo-wschodni (4a), jasielsko-rzeszowski (3a), pas karpacko-podgórski (1b) oraz gwary okolic Krakowa (1c).

starszych mieszkańców wsi) uznają wyraz *temperówka*, który – mimo iż jest formą ogólnopolską – postrzegany jest jako forma mniej poprawna.

W szkolnym środowisku Przemyśla pojawiają się wyrazy regionalne zarówno w języku uczniów, jak i nauczycieli. Niektóre z omawianych słów występują synonimicznie obok form ogólnopolskich, jednak zdecydowana większość to w języku przemysłań formy wyłączne.

Wyniki ankiet świadczą o bardzo mocnym zakorzenieniu form regionalnych dotyczących szkoły w języku mieszkańców Przemyśla. Uczniowie posługują się nimi, niejednokrotnie nie znając ich ogólnopolskich odpowiedników. Nie dostrzega się tendencji wycofywania pewnych leksemów regionalnych na rzecz słownictwa ogólnego. W tym miejscu nie sposób nie zgodzić się z obserwacjami Moniki Szymańskiej zawartymi w pracy doktorskiej pt. *Regionalizmy językowe w świadomości użytkowników języka polskiego* (Katowice 2011), iż teza dotycząca recesywnego charakteru regionalizmów została wysnuta przez badaczy języka przedwcześnie, gdyż w wyniku różnych procesów językowych i społecznych regionalizmy w wielu przypadkach nie tylko nie zanikają, ale ich zasób w systemie języka może się powiększać.

Mimo naturalnego procesu unifikacji języka spowodowanego szerokim dostępem do mediów, szczególnie Internetu, pozycja przemyskich regionalizmów nie wydaje się zagrożona. Wpływ na to ma zapewne fakt, iż omawiane przeze mnie regionalizmy dotyczą szkoły – sfery szczególnej także pod względem językowym. Słownictwo używane przez uczniów jest utrwalane nie tylko w rozmowach między nimi, ale także z nauczycielami oraz rodzicami, którzy wywodzą się z tego samego środowiska.

Bibliografia

- Bielak, M. i Sikora, K. (2005). O regionalizmach leksykalnych w języku Krosna i okolic. W: K. Sikora, J. Kułakowska-Lis (red.), *Literatura – Język – Region. Prace Naukowo-dydaktyczne PWSZ w Krośnie*. T. 17 (7–28). Krosno: Wydawnictwa KPU.
- Bieńkowska, D., Cybulski, M., Umińska-Tytoń, E. (red.). (2007). *Słownik dwudziesto-wiecznej Łodzi*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Domagalski, S. (2018). *Bałak lwowski. Mowa przedwojennego Lwowa*. Kraków: Wydawnictwo AA.
- Dyzak, A. (2015). *Gwara miejska bydgoszczan*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Gruchmanowa, M., Walczak, B. (red.). (1997). *Słownik gwary miejskiej Poznania*, Poznań.
- Handke, K. (1993). Terytorialne odmiany polszczyzny. W: J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. T. 2. *Współczesny język polski (191–207)*. Wrocław: Wiedza o kulturze.

- Karaś, H. (red.). (2010). *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*. <http://www.dialektologia.uw.edu.pl> [data dostępu: 15.05.2018 r.].
- Kowalikowa, J. (1991). *Słownictwo młodych mieszkańców Krakowa*. Zeszyty Naukowe UJ. *Prace Językoznawcze*, 105. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Kurzowa, Z. (2006). *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*. Kraków: Universitas.
- Kuźmiuk, J. (1982). *Regionalizmy językowe uczniów szkół podstawowych Białostoczczyzny*. Białystok: IKN ODN.
- Ochmann, D., Przybylska, R. (red.). (2017). *Powiedziane po krakowsku. Słownik regionalizmów krakowskich*. Kraków.
- Pawłowski, E. (1966). Podział gwar małopolskich na tle wzajemnych wpływów gwarowych oraz nowszych tendencji językowych, *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, 6, 191–202.
- Piotrowicz, A. (1991). *Typy regionalizmów leksykalnych*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Piotrowska-Wojaczyk, A. (2011). *Regionalizmy leksykalne w słownikach doby nowopolskiej*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Szymańska, M. (2011). *Regionalizmy językowe w świadomości użytkowników języka polskiego*. <http://sbc.org.pl/Content/93093/doktorat3237.pdf> [data dostępu: 15.05.2018 r.].
- Wiśniewska, H. (1971). Odbicie gwary regionu przemyskiego w błędach uczniów, *Poradnik Językowy*, 10, 618–621.

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy regionalnego słownictwa z zakresu tematyki szkolnej używanego w przemyskich szkołach. Grupę badawczą tworzyli uczniowie i nauczyciele wybranych szkół podstawowych, gimnazjów oraz szkół średnich (liceum i technikum) znajdujących się w Przemysłu. Celem niniejszego artykułu było szczegółowe omówienie 12 wybranych form regionalnych. W tekście została także poruszona kwestia pozycji przemyskich regionalizmów w stosunku do form ogólnopolskich w dobie szerokiego wpływu mediów.

KAMILA SUJKOWSKA
Instytut Języka Polskiego
Wydział Polonistyki
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa